

Kogels, dollars en ambities

Macht en politiek in Nicaragua

JanGeert van der Post

WALBURGERS

Omslagontwerp: Mijke Wondergem

Afbeelding omslag: Machtsoverdracht van Daniel Ortega (FSLN) aan Violeta Barrios de Chamorro (UNO) op 25 april 1990. www.wikipedia.org.

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6249 784 9

e-ISBN 978 94 6249 785 6

NUR 680

© 2021, JanGeert van der Post p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2021 p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor Reina

Aardbeving (Nicaragua)

't Is vroeg; de witte huizen, kerken, tuinen,
De hekken waar ik langs liep, spelend kind,
Als man 's nachts zong, staan in de stilte samen
Al eeuwen tot een stad; er is geen wind.

De maan bleekt in 't azuur; teerrood begint
De dag over de heuv'len, voor de ramen.
Daar komt de schok, schuin knikken de oude huizen,
Er puilen mensen uit, van angst doof, blind,

Knielen op straat dicht naast elkander. Help,
Heilige God, Santa Virgen! De bodem siddert,
Als door onzichtbre klauwen ingetrokken.

De lucht wordt zwaar als lood. Komt er geen wind?
't Is of de dood de weerloze aarde wort,
Terwijl het firmament minachtend toeziet.

J. Slauerhoff,
naar Rubén Darío
uit: Solearis (1939), A.A.M. Stols, Maastricht

Inhoud

1. De rooframp	9
2. De uitdagende liberaal	29
3. De Brown Brothers-republiek	61
4. De verbazingwekkende trouw aan de kleine generaal	91
5. Roosevelt's klootzak	143
6. Een chronische dictatuur als erfenis	191
7. De inhaligheid voorbij	223
8. Het vaderland vrij of sterven	277
9. De maagd en de gewapende vechthaan	311
10. De gewelddadige vrede en het pact	343
11. De desastreuze politieke praktijk	375
Dank	393
Noten	395
Literatuur	429
Websites	439
Tijdschriften	443
Lijst van afkortingen	445
Personenregister	449

Kaart van Nicaragua

1. De rooframp

Een maandagochtend in juni met de zon al hoog. Vanuit de koelte van het oude vliegtuig stapten we het platform van het vliegveld op. De lucht trilde uitbundig boven het asfalt. In het zuiden lag een bergrug en links ervan in een blauw waas een solitaire vulkaan. Een vaag zichtbare rookkolom wolkt uit de krater. Het vliegveld van Managua met de revolutionaire naam Augusto C. Sandino bleek een klein stationsgebouw, verscholen achter witgeverfde betonnen sierblokken als een stenen zonwering. De verkeerstoren stak er niet heel veel bovenuit. Er stond nog één ander vliegtuig op het platform. Verder wat voertuigen voor het vervoer van de bagage, een starteenheid voor de straalmotoren en een aftands ogende lange tankwagen voor de kerosine. Managua was zeker geen belangrijk knooppunt in het internationale vliegverkeer. Wel een in bepaalde kringen gewild reisdoel.

Het was maar een kort stukje lopen naar het stationsgebouw. Maar de te overvloedige handbagage maakte er een inspannende wandeling van. Iedereen uit het bijna volle Iljoesjin 62-toestel van Aeroflot had de bestemming bereikt. Door een kleine glazen deur stapten we een smalle, half donkere gang in. We waren gewoonweg met te veel mensen. Het paste niet en het stationsgebouw kende geen airco. Of die was stuk.

De hitte brandde weliswaar niet zoals buiten in de volle zon, maar de bedompte atmosfeer maakte het niet minder heftig. Zwetend wachtten we in een lange rij tot we aan de beurt waren voor de paspoortcontrole. Als groep studenten met een opdracht vanuit Nicaragua bezaten we een erg officieel uitziende uitnodigingsbrief vol stempels. '1983: Año de Lucha por la Paz y la Soberanía', Jaar van de Strijd voor Vrede en Soevereiniteit, prijkte boven aan het papier. Het Natuur- en Milieu-Instituut, IRENA, vroeg ons voorstellen te maken voor het beheer van het stroomgebied van de rivier de Estelí. De brief voorkwam dat we onze eerste dollars tegen een te ongunstige officiële koers moesten wisselen. Met een uitnodiging van de Revolutie op zak mochten we die belasting overslaan. Toeristen ontkwamen daar normaal gesproken niet aan. Het was een heel gemakkelijke manier om toeristenbelasting vooraf te innen. Via hotels en andere slaapgelegenheden zou het alleen maar heel veel rompslomp opleveren voor de nog jonge belastingdienst. Maar iedere dollar die de overheid innen kon, was er een voor het behoud van de Revolutie.

Zeven studenten in de afstudeerfase stonden daar, allen met interesse voor een proeve van ontwikkelingswerk. Het leek ons een uitgelezen kans om te zien hoe dat nu echt gaat: een bijdrage leveren vanuit de overvloed van West-Europa aan het rechtvaardiger verdelen van de rijkdom over de aarde.

En dan je mogen aansluiten bij een voor velen met een linkse overtuiging tot de verbeelding sprekende revolutie in Nicaragua, maakte het allemaal nog interessanter. Nicaragua was het nieuwe voorbeeld voor progressieven wereldwijd, zeker omdat Cuba steeds verder afgleed naar een regelrechte, steeds eenkenniger communistische dictatuur. Vier universiteiten vertegenwoordigden we, enthousiast uitgezwaaid vanuit vier faculteiten. We hadden voorgangers in Nicaragua gehad, studenten die ook groepsgewijs een gezamenlijk interdisciplinair onderzoek verrichtten. Zij werkten in de berg- en koffiestad Matagalpa, wij hadden de stad met het grootste oorlogstrauma, Estelí, als reisdoel. Deze studiereizen bleken later evenzovele aanknopingspunten voor stedenbanden tussen Nederlandse en Nicaraguaanse gemeenten. Op zich weer een van de methoden om in West-Europa erkenning te krijgen voor het gerechtvaardigde streven alle landen mee te laten delen in de welvaart. Op een eerlijke en inclusieve manier, zoals dat in het jargon van het tweede decennium van de eenentwintigste eeuw heet.

Enkele uren later moesten we toch aan geld zien te komen. Onderdak was geregeld voor ons in het gastenverblijf van IRENA, luttele honderden meters van het vliegveld, maar alle andere uitgaven kwamen wel voor eigen rekening. Met onze begeleiders stapten we alle zeven in een paar auto's voor een tochtje naar de bank. Wisselen tegen de parallelkoers in een bank is in deze bedreigde revolutie toch echt te verkiezen boven het gedoogde gedoe bij geldwisselaars op straat. Men tooit hen in het spraakgebruik met de veelzeggende naam coyote. We reden langs het vliegveld over de noordelijke invalsweg de stad steeds dieper binnen. Daar waar je een centrum verwacht, strekten zich brede velden vol onkruid en ongemaaid gras uit. Hier en daar staan als skeletten restanten van bebouwing. Plotseling doemt een rank hoog flatgebouw op: de Amerikaanse Bank. Een modern gebouw met lange verticale betonnen lijsten, witgeschilderd en zeker twintig verdiepingen hoog. Een kapitalistisch baken in een leeg stuk stad. Was dit wel in de stad? Net rondom de bank stonden enkele andere gebouwen waar nog een functie in huisde. Allereerst was daar het kantoor waar de regering zetelt en ernaast de vergaderzalen van het tijdelijke parlement, de Staatsraad. Ze staan op een kluitje in een verder nogal leeg gebied. Aan de noordkant van het gebied schimmen de torens van de gehavende kathedraal en daarvóór nog ogenschijnlijk onbewoonbare panden, vuil grijs, maar toch hier en daar met in de wind wapperende was. Er waren maar weinig bomen te zien. Alleen langs de nieuwe hoofdweg, uiterst breed en leeg bij gebrek aan verkeer, staan snelgroeiende eucalyptusbomen. Op enkele plekken heeft de plantsoendienst deze bomen opgebost tot kleine plukjes in het lege veld, als waren het aanzetten voor een park. Dit was toch echt de stad.

De mooiste hoofdstad van Midden-Amerika plegen de Nicaraguanen niet zonder chauvinisme te zeggen, althans het Managua van vroeger. Managua ligt aan de zuidoever van een ruim duizend vierkante kilometer groot meer, waarop de wind grote golven maakt. De stad leent haar naam aan het meer, maar met een inheemse naam staat ze ook bekend als Xolotlán. Aan de overkant van het meer is in het noordoosten het centrale berggebied te zien. Meer westelijk steken vulkanen de lucht in waaronder de Momotobo als een fraaie klassieke vulkaan zoals kinderen die zouden tekenen, een Fuji-achtige berg, maar dan zonder sneeuw. In het Meer van Managua, bijna aan de voet van de Momotombo, ligt een kleine kopie, de Momotombito.

Vanaf de zuidoever loopt de stad langzaam op naar een heuvel, eigenlijk de rand van het kratermeer Tiscapa. Verder daarachter ligt een beboste bergrug, die aan de zuidoostkant van Managua plotseling ophoudt in de buurt van de Masayavulkaan. Het hoogste punt van de bergrug overstijgt de negenhonderd meter, zodat op de hellingen koffie verbouwd kan worden. Naar het westen liggen andere, lagere heuvels en daartussen twee andere kratermeren. Op een schiereiland in het meer zijn ook twee volgelopen katers, de ene hoger gelegen dan de andere. Naar het oosten toe blijft het land min of meer vlak. Vandaar dat aan die kant het vliegveld ligt.

Niet zoveel, maar wel nette hoogbouw, veel winkels, enkele kleine parken, smalle maar drukke wegen, dit alles was te vinden in de historische binnenstad van Managua. Er is maar heel weinig koloniale bouw, die nu zo tot de verbeelding zou spreken. Managua was een echt levendige stad met een uitgaansleven tot diep in de nacht. Vele geboekstaafde herinneringen spreken vol nostalgie van de cafés en de dancings. Voor de Nicaraguanen van buiten de hoofdstad was het een bijzondere, moderne wereld, waaraan ze zich vol verwondering vergaapten.¹ Tot die fatale dag in december 1972.

Nicaragua is geen onbesproken land. Er gaat bijna geen jaar voorbij of de natuur laat zich hardvochtig gelden. Orkanen die eerder met regen dan met wind voor schade zorgen, aardbevingen op land en in zee met soms heftige tsunami's, vulkaanuitbarstingen met asregens en langdurige droogte, maar al te vaak ontregelt de natuur het leven van de Nicaraguanen. Ook de mens weet er regelrechte rampen te veroorzaken.

Hoewel het land veel vruchtbare grond kent, een erfenis van een vulkanische geschiedenis, heeft deze vruchtbaarheid het niet voor armoede kunnen behoeden. De oneerlijke verdeling van het grondbezit droeg bij aan een diepe tweedeling van de bevolking. Een kleine kapitaalkrachtige elite hield de groeiende massa in toom. Maar onderling vocht de elite een bittere strijd om de ultieme macht uit, een strijd die men sinds de onafhankelijkheid

in de negentiende eeuw maar al te vaak gewapenderhand beslechtte. Het gewone volk, met name de boeren en landarbeiders, diende daarbij als kanonnenvoer.

Enkele momenten in de afgelopen eeuw spraken wereldwijd tot de verbeelding, of omdat de elite de controle verloor, zoals tijdens de spraakmakende en intensief gevolgde Sandinistische Volksrevolutie, of omdat het grootste leger van het westelijk halfrond de koppige verzetsstrijder Sandino niet klein kon krijgen, of omdat de nasleep van een natuurramp de machtsstructuur geheel opschudde.

Dit boek beschrijft de strijd om de macht in een lange twintigste eeuw en legt verbanden tussen die opmerkelijke gebeurtenissen. Het zoekt verklaringen voor de jongste ontwikkelingen in Nicaragua waarin een oorspronkelijke revolutionair vervalt in machtswellust en een dictatuur laat herleven, die een ogenschijnlijke echo van de door hem bestreden eeuwige dictatuur lijkt te zijn. Dat vijfenveertig jaar lange repressieve bewind werd weer letterlijk aan het wankelen gebracht door een dramatische kerst.

Vlak voor de kerstdagen in 1972 was het 's avonds druk in Managua. Ook na twaalfen waren er veel mensen op straat. Veel meer mensen lagen toen al op bed. In de voorafgaande avond van 22 december voelde iedereen al een serie aardschokjes, zoals er zovele te voelen zijn in Managua. Nicaragua ligt nu eenmaal in de 'Ring van Vuur' rond de Stille Oceaan. De aardschollen bewegen onophoudelijk en af en toe moet de opgebouwde energie losschieten: een aardshok. Onder de Stille Oceaan, voor de kust van Midden-Amerika tussen de Mexicaans-Guatemalteekse grens en halverwege de westkust van Colombia schuift de Kokosplaat gestaag onder de Caribische Plaat. De Kokosplaat beweegt in noordoostelijke richting, terwijl de enorme plaat onder de Atlantische Oceaan de Caribische Plaat terugduwt: een steeds terugkerende bron van tellurisch geweld in heel het gebied.²

Kleine schokjes alarmeerden de inwoners van de stad die avond als altijd. Het zou toch niet die grote beving zijn? De schokken werden steeds heviger. De aarde hield zich na een forse beving rond elf uur weer rustig. Men durfde alsnog gewoon binnen te gaan slapen. De feestvierders op bedrijfsfeestjes voor kerst namen nog een biertje, een whisky of een rum-cola.

Om halfeen, net op 23 december, bewoog de aarde opnieuw, nu veel heftiger en langduriger. Secondenlang, velen spraken van een halve minuut, hield de zeeziek makende beweging aan. Het licht viel onmiddellijk uit en een enorme stofwolk krulde omhoog. De aarde was als van plastisch materiaal. Vrijwel niemand kon op de been blijven. Binnen die halve minuut stortte een groot aantal huizen en gebouwen in. Het betonnen

dak van de brandweerkazerne lag al op de grond, de brandweerauto's lagen er verpletterd onder. De waterdruk viel meteen met de stroom weg. Niet omdat er geen stroom meer was, want de elektriciteitskabels die van de palen knapten, gaven een schrikwekkende vonkenregen af, maar ook omdat waterleidingen braken. Bijna onmiddellijk waren er eerste branden. Eén brandweerwagen reed toevallig net rond in de stad toen de aardbeving losbrak. Maar zonder waterdruk en in het stikdonker konden die paar overgebleven brandweelieden tegen het immense vuur niets uitrichten. Drie kwartier na de grote schok volgde een bijna zo sterke aardbeving en enkele minuten later nog een.³

Aan de rand van het Centrale Park, aan het Plaza de la República had het betonnen dak van Night Club Plaza, dat instortte bij de eerste grote beving, dansers en drinkers geplet. De kathedraal, recht tegenover de nachtclub aan het plein, liep ernstige schade op. De klok in de rechtersoren bleef staan op het uur van de eerste beving: iets over halfeen. Grote scheuren in de muren en het ingestorte dak maakten de kerk onbruikbaar voor de eredienst. Juist in deze dagen voor kerst hielden studenten en leden van de katholieke jongerenbeweging er een hongerstaking. De aardbeving verraste hen in hun protest voor de vrijlating van politieke gevangenen en tegen de vercommercialisering van het kerstfeest. De later bekend geworden guerrillastrijder Mónica Baltodano en sympathisant van het Sandinistisch Nationaal Bevrijdingsfront (FSLN) Fernando Cardenal behoorden tot de demonstranten.⁴

Aan de andere kant van het Centrale Park lag het stadhuis in puin, ooit opgetrokken in een lelijke classicistische stijl compleet met twee rijen van zes geribbelde zuilen onder een timpaan. Ze stonden boven een pompeuze trappartij. Het was in 1927 met veel aplomb door de toenmalige president Adolfo Díaz geopend. In dit gebied, vrijwel aan de oever van het Meer van Managua, bleven op wonderbaarlijke wijze het Nationaal Paleis en het Gran Hotel staan. Ook het recent geopende nieuwe Nationaal Theater Rubén Darío, het modernste en best geoutilleerde van Midden-Amerika, hield stand. Het naastgelegen gebouw van de Club Social, ook aan het Plaza de la República, ging weer wel tegen de vlakke.

Aan de zuidkant van de stad, net achter het kratermeer Tiscapa, stond het grootste en modernste openbare ziekenhuis van Managua: El Retiro. Het in 1962 gebouwde hospitaal telde wel zevenhonderd bedden en was daarmee verreweg het grootste in het land. Het natuurgeweld stelde in één klap deze belangrijkste plaats voor de opvang van gewonden buiten gebruik. Het gebouw was zo instabiel geworden dat ziekenverzorging onmogelijk was. Ook andere ziekenhuizen hadden de beving niet of nauwelijks overleefd. Het

stelde de autoriteiten onmiddellijk voor een geweldig probleem: waarheen met de vele gewonden?

Overleefden de gebouwen en huizen de eerste bevingen misschien nog, de naschokken betekenden voor vele alsnog een instorting. De grootste verwoesting greep echter in de twee weken erna plaats: op vele plaatsen braken branden uit. Het vuur vernietigde bijna alles wat was overgebleven in het centrum. De decemberwind, passend bij de droge tijd in West-Nicaragua, wakkerde het vuur alleen maar verder aan. De brandweer was zo goed als uitgeschakeld, maar in de stad was, zoals gezegd, ook geen water meer beschikbaar. Alleen door het met bulldozers scheppen van brandgangen en puin weg te schuiven rondom de brandende stadsblokken kon de schade tot het getroffen centrum beperkt blijven. Dit gebeurde overigens pas dagen na 23 december. Costa Rica stuurde na kerst over de weg brandweermaterieel met extra lange slangen om bluswater uit het meer te kunnen oppompen.

Toen de grootste stofwolk was gaan liggen en mensen buiten het centrum in de gaten kregen dat zich een ramp had voltrokken, kwamen velen met zaklampen en in het licht van de koplampen van auto's zoeken naar overlevenden. Het tijdstip van de beving overviel de meerderheid van de inwoners in bed. De heftigheid van de eerste grote beving maakte het bijna onmogelijk de huizen uit te rennen. Geschreeuw van bedolven mensen vulde de nacht. Lang niet iedereen was meteen in staat te helpen, zo verdoofd als velen waren van de enorme klap. De verpletterende chaos, met schaarse en onzekere lichten in de duisternis gaf niet snel de omvang van de ramp prijs.

Bij de opkomende zon werd het voor het eerst duidelijk hoe groot het getroffen gebied was. Meer dan 500 huizenblokken, ieder gemiddeld 85 bij 85 meter, waren verwoest of werden door het om zich heen grijpende vuur bedreigd. Het getroffen gebied was tweeëneenhalve kilometer breed, langs de oever van het meer, en bijna anderhalve kilometer diep, reikend tot aan de rondweg aan de voet van de helling van het kratermeer Tiscapa. Dagen na de aardbeving zette de Nationale Garde, het Nicaraguaanse leger, dit gebied met prikkeldraad af. Het zou te gevaarlijk zijn om er te verblijven. Ook kon men zo plunderingen tegengaan. Althans, zo verdedigden de autoriteiten deze ongebruikelijke stap.

De verwoesting in het stadscentrum stond niet in verhouding tot de gemeten waarden van de beving. Rapporten spreken van een kracht van 6,2 op de schaal van Richter. De naschokken, ruim drie kwartier later, gaven een kracht van 5 en 5,25 op diezelfde schaal. Het enorme effect op de gebouwde omgeving moest liggen in de locatie van het epicentrum, namelijk precies onder de binnenstad van Managua. Maar ook de beperkte diepte van het epicentrum, twee tot acht kilometer, had een versterkend effect op de schade.⁵

Het aantal doden werd geschat op 8.000 à 10.000 en 20.000 gewonden. 200.000 à 250.000 mensen waren dakloos geworden. Deze mensen moesten in eerste instantie hun heil buiten de stad zoeken. Er kwam een grote vluchtelingenstroom op gang. Bijna alle departementen in het land namen daklozen op. Veel mensen trokken naar de steden net ten zuiden van Managua: Masaya, Granada, Diriamba en Jinotepe, of naar de tweede stad van het land, León, op ongeveer negentig kilometer ten noordwesten van Managua. Uiteindelijk verbleven veel mensen in inderhaast opgerichte tentenkampen rond de verdwenen binnenstad. Om hun weer een plaats in de hoofdstad te bieden moesten 50.000 nieuwe woningen bebouwd worden en riepen 24.000 huizen om reparatie.

De economie was ook zwaar getroffen. Managua huisvestte als verreweg de grootste en belangrijkste stad van Nicaragua het leeuwendeel van de economische activiteiten. Daarvan was 340.000 vierkante meter openbare kantoren en privékantoorruimte verloren of zwaar beschadigd geraakt. Dit gold ook voor 400.000 vierkante meter winkelruimte en voor 95 procent van de kleine fabriekjes of werkplaatsen. Nicaragua was in 1972 na alle pogingen in de tweede helft van de twintigste eeuw nog geen echt geïndustrialiseerd land. Toch gingen wel veertien fabrieken geheel verloren of waren ze zwaar beschadigd. De schade aan de infrastructuur beliep 162 miljoen dollar, nu ongeveer 650 miljoen euro. Dit alles betekende een forse teruggang in de landseconomie. In 1973 daalde het bruto nationaal product met 40 procent. De totale schade berekende men op ruim een miljard dollar, nu ongeveer 4 miljard euro.⁶

La Prensa en *Novedades* waren de twee belangrijkste kranten in Managua. De eerste was een regelrechte oppositiekraant met Pedro Joaquín Chamorro als eigenaar en hoofdredacteur. De kraant was marktleider in termen van oplage en verspreiding. *Novedades* was de regeringskraant en gemakshalve eigendom van de feitelijke regeringsleider en opperbevelhebber Anastasio Somoza Debayle. Op de dag voor de aardbeving bracht de avondkraant *La Prensa* op de voorpagina een artikel over een noodcomité naar aanleiding van de grote droogte gedurende het lopende kalenderjaar. Boeren, met name de kleine boeren, bracht dit in een moeilijk parket. Hongersnood dreigde. Omdat de overheid onvoldoende actief was, nam een groep private organisaties en belangrijke mensen onder leiding van de aartsbisschop Miguel Obando y Bravo het initiatief om de situatie goed aan te pakken. Daartoe zou eerst het verzamelen van informatie belangrijk zijn, want de regering was daarmee zeer terughoudend geweest. Die droogte zou voor extra problemen zorgen bij de voedselvoorziening na de ramp.